

Князь Т.М. Структурно-семантична характеристика порівняльних фразеологізмів української мови. Матеріали підсумкової наук. конф. професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Харків: ХНАУ, 2018. Ч.І. С.111-112.

УДК 811.161.2'373.7

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРІВНЯЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Князь Т. М., канд. філол. наук, доцент
кафедра мовних дисциплін

Одним із яскравих мовних засобів, що відображають національно-культурну своєрідність народу, специфіку його образного мислення, є стійкі порівняння, які є об'єктом і фразеологічних досліджень (М. Ф. Алефіренко, А. О. Івченко, О. П. Левченко, В. М. Мокієнко, О. І. Селіверстова), і лексикографічного опису (В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. С. Калашник, О. С. Юрченко). Порівняння – не просто найменування навколишньої дійсності, але й досить яскравий спосіб її оцінки. Фразеологічні порівняння експресивно, наочно, образно характеризують людину, її соціальний стан.

До структурних ознак порівняльних фразеологізмів належать двокомпонентність, наявність порівняльного сполучника та особливий зв'язок між його компонентами. Перший компонент такої фразеологічної одиниці (ФО) називає властивість чи якість, дію чи стан суб'єкта (особи і предмета). Другий – це порівняльна група або порівняльне підрядне речення, що приєднується сполучниками *як, мов, немов, наче, неначе* та ін.

Дослідження мовного матеріалу свідчить, що порівняльні фразеологізми української мови на позначення бідності різноманітні як за структурою, так і за морфологічним вираженням їх компонентів. Значну частину серед аналізованих порівняльних фразеологізмів становлять однослівні порівняння із сполучником *як (мов, немов, ніби)*. Фразеосинонімічний ряд «жити невлаштовано» репрезентований такими ФО: *як сорока в (на голу) кістку*, зі сл. *жити; живе як сорока на кілочку (колку, лободині); примостився (причепився) як сорока на колу (кілку, тернині); живе як горобець під стріхою; примостився як горобець у стрісі*. Наприклад: *Він живе, як сорока на тернині: вітер повернувся – полетіла* (Укр.. присл.).

Фразеологізми на позначення бідного, невлаштованого життя побудовані за такими структурно-семантичними моделями: 1) «як + іменник + прийменниково-відмінкова форма іменника = жити невлаштовано»; 2) «дієслово + як + іменник + прийменниково-відмінкова форма іменника = жити невлаштовано».

Досить численний фразеосинонімічний ряд із семою «дуже бідний» утворюють ФО: *босий як пес; голодний як цуцик; голий як (руда) миша (миш); голий як церковна миша; як (мов, ніби і т. ін.) церковна миша (миш)*, зі сл. *бідний; бідний, як мак начетверо; гол як сокол; голий як пучка; голий як*

пляшка; голий як палець; голий як бич; голий як мати народила; голий як липка; голий як кістка; голий як ангол; голий, як бубон (як турецький святий, як пеня); голий як бубон, а гострий як бритва.

Як видно, ФО побудовані за моделлю порівняльних словосполучень: «прикметник + як + іменник». Саме так «народний менталітет і духовна культура втілюються в одиницях мови насамперед через їхній образний зміст. Одним з яскравих образних засобів, здатних дати ключ до розгадки національної свідомості, є стійке порівняння» [2, с. 145].

Ознака для порівняння й об'єкт порівняння, відбиті у лексичному наповненні ФО, створюють образне уявлення про абсолютну відсутність чогось, що можна назвати найменшим показником матеріального забезпечення. Виділяємо такі тематичні групи об'єктів порівнянь: тварини, птахи, рослини, частини тіла людини (палець, пучка), зброя, предмети, музичний інструмент (бубон), надприродна істота (ангол). Соціальний досвід людини накладає певний відбиток на мову. При цьому стан бідності людини порівнюється з різними реаліями, предметами, що мають пряме відношення до умов життя носіїв мови, культури, звичаїв і традицій.

У внутрішній формі окреслених фразеологізмів бідність вимальовується через ознаку зовнішнього вигляду, тобто через відсутність одягу, що вербалізується ад'єктивним компонентом **голий**. Відсутність одягу й фізіологічний стан голоду – характеристики, що зумовлюють виникнення низки найменувань соціально-оцінного плану [1, с. 69]. Лексикографічні джерела засвідчують продуктивність прикметникових суфіксів в утвореннях на позначення осіб за станом бідності: **голий, голіший, голісінький**, наприклад: *Всміхнулася Килина... – Хлопець, правда, гарний, Микола Гармаш зветься, з сусіднього хутора, так горенько ж – голий, як турецький святий, а мені треба і гарного, і багатого* (М. Лазорський) [3, с. 155]; *Он там . єсть один такий, що цілий день сидить над водою та й полощеться, голісінький, як мати породила. Йому вже зовсім в голові перекинулось* (Леся Українка) [3, с. 374]. Отже, внутрішньомовна структура забезпечує варіативність оцінної семантики, підсилює значення «бідний».

Таким чином, характер семантики порівняльних фразеологізмів української мови на позначення бідності у цілому, а також їх окремих слів-компонентів зокрема обумовлює створення найбільш типових структурно-семантичних моделей, що мають різний ступінь продуктивності, кількісного наповнення й можливості реалізації етнокультурної інформації.

Література

1. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія / С. Я. Єрмоленко. – К. : НДІУ, 2007. – 444 с.
2. Маслова В. А. Лингвокультурология : учебн. пособие [для студ. высш. учеб. зав.]. / В. А. Маслова – М. : Академия, 2001. – 208 с.
3. Словник фразеологізмів української мови / [укл.: В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін.]. – К.: Наук. думка, 2008. – 1104 с.